Papp Z. Attila

A ROMÁNIAI MAGYAR ÚJSÁGÍRÓ-TÁRSADALOM

E tanulmány arra tesz kísérletet, hogy a romániai magyar kisebbségi sajtónyilvánosság egészét modellszerűen rekonstruálja. Fő kérdése az, hogy kik ennek a rendszernek a tényleges szereplői. A kutatás eredményei azt mutatják, hogy az újságírók körében generációs és nemi hovatartozás szerinti elkülönülések, fokozott társadalmi aktivizmus, politikai befolyásoltság és egyfajta strukturális öncenzúra tapasztalható.

Az újságíró-kutatások néhány nemzetközi vonatkozása

A romániai magyar sajtónyilvánosság vizsgálata az elmúlt tíz évben jórészt csak a „kimenet" oldaláról történt meg, azaz olyan elemzésekkel találkozhattunk, amelyek vagy valamilyen tematikus diskurzuselemzésre épültek, vagy különböző médiafogyasztási szokásokat igyekeztek azonosítani (Lampl & Sorbán, 1999; Bodó et al., 1995; Magyari & Veres, 1998; Magyari, 2000a; Papp, 2000). Igaz, a sajtó szélesebb (például romániai magyar „társadalmi") keretek közti taglalására is találhattunk kísérleteket, azonban ezek a megközelítések többnyire elméleti-esszéisztikus jellegűek, benyomásszerű megállapítások általánosításai, vagy – ahogy mondani szeretik – részvevő megfigyelésekre épülnek (Cs. Gyímesi, 1998; Biró, 1995; Magyari, 1996; Bakk et al., 1999; Horváth, 1996; Papp, 2000; Magyari, 2000).

E tanulmány a romániai magyar újságíró-társadalom szociológiai elemzésére, majd egy – a számszerűsítéseken túlmutató – modell leírására tesz kísérletet. Jelen esetben a nemzetközi szakirodalomból megismerhető felmérések azért relevánsak, mert segítségükkel könnyebben azonosítható, hogy melyek azok a jellemzők, amelyek a romániaisághoz vagy a kisebbségi kontextusban működő társadalmi feltételekhez kapcsolódnak, illetve melyek azok a jelenségek a sajtómunkások körében, amelyek a nemzetközi tendenciákhoz igazodnak.

A nemzetközi összehasonlító újságíró-kutatások Weaver és Wilhoit nevéhez kötődnek (Weaver & Wilhoit, 1986, 1996). Kiindulási pontjuk szerint mindenféle korlátozás és befolyásolás ellenére az újságok híreit és tálalásuk módját az újságírók szociális háttere, illetve különböző beállítódásaik határozzák meg (Weaver, 1998: 478).

A Weaver vezette kutatások gyökerei 1971-re vezethetők vissza, amikor a chicagói Illinois Egyetem munkatársai kidolgoztak egy, az amerikai újságírók felmérésére szolgáló kérdőívet. Azt találták, hogy az újságírók alapvetően a társadalom dominánsnak tekinthető kulturális csoportjából rekrutálódnak (Johnstone et al., 1976). Az 1980-as és az 1990-es években többször megismételt amerikai kutatások egybecsengő eredményei azt mutatták, hogy a (statisztikai értelemben) tipikus amerikai újságíró a

következőképpen írható le: harmincas éveiben járó, fehér, protestáns férfi (Weaver & Wilhoit, 1996). Az 1990-es években ehhez képest talán annyiban lehetett változást regisztrálni, hogy növekedett az átlagéletkor (36 év), valamint a kisebbségek médiában való jelenléte és a nem szakirányú felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya. Noha Weaver is elismeri a nemzetközi összehasonlító kutatások nyelvi, kulturális és jogi különbözőségekből adódó hátrányait, és azt állítja, hogy az összehasonlításoknak jó esetben is csak becslésjellegük lehet, mégis kísérletet tesz arra, hogy a vizsgálatba bevont 21 ország adatai alapján néhány szembeötlő hasonlóságot és különbözőséget számba vegyen. Összefoglaló tanulmánya szerint (Weaver, 1998a) az újságíró-társadalom majdnem mindenhol zömében fiatal férfiakból áll, akik nagy valószínűséggel újságíróképzésen kívüli felsőfokú végzettséggel rendelkeznek. Természetesen vannak kivételek, mint Finnország és Új-Zéland, ahol a férfi/nő arány majdnem kiegyenlítődött.

A kisebbségek jelenlétére vonatkozóan Weaver kijelenti:

> „a közeljövőben kevéssé valószínű, hogy az egyes országok újságírásában az etnikai és faji kisebbségek tulajdonképpeni részarányuknak megfelelően legyenek jelen" (Weaver, 1998a).

Ez érthető, ha elfogadjuk, hogy az újságírói réteg egy adott ország kulturális elitje részének tekinthető, és ha magán az eliten belül a kisebbségek részaránya alacsonyabb az (el)várható statisztikai szintnél. Az adatok alapján az amerikai kutató arra a felismerésre jut, hogy a gazdaságilag prosperáló és demokratikus hagyományokkal rendelkező országokban a legmagasabb az újságírók száma. Az újságírók szakmájukkal szembeni elégedettsége autonómiájuknak és szabadságjogaik biztosításának a függvénye, de természetesen közrejátszik benne a számukra biztosított jövedelem és a munkahely szervezettsége is. Az újságírói szakmai szerepek közül a gyors információszolgáltatás az egyetlen, amelyet a megkérdezettek általában mindannyian elismertek. A nyilvánossághoz való hozzáférés kapcsán még nagyobb arányú összhang alakult ki a különböző országokban élő újságírók között, ám az objektív tájékoztatás, a szórakoztatás felvállalása, a letisztult elemzések közlése, valamint a sajtó őrkutyafunkciójának kérdésében már megoszlottak a vélemények. A szakmai etika terén a bizalmas források fel nem tárása jelentette az egyetlen olyan elemet, amelyben valamennyi megkérdezett egyetértett, minden más idetartozó ténykedés (mint például a forrásközlőhöz fűződő viszony, a dokumentumok engedély nélküli használata, a forrásközlő zaklatása) megosztotta a sajtósokat.

Mindent összevetve az újságíró-társadalmak sajátosságait nehéz megragadni földrajzi, politikai és kulturális minták mentén. Weaver szerint csak annyi kockáztatható meg, hogy a professzionalitás némileg a politikai rendszer sajátosságaival, míg a szakmai etikai vonatkozás megítélése kulturális mintákkal magyarázható. Ezért – szemben Splichal és Sparks (1994) állításával – azt sem lehet eldönteni, hogy az újságírás professzionálisabb vagy etikusabb lett-e a 20. század végére.

Tanulmányom három nagyobb részre tagolódik. Az elsőben az újságíró-társadalom főbb szociodemográfiai jellemzőit ismertetem, a másodikban az e társadalmi réteg körében azonosítható orientációkat, attitűdöket elemzem, a harmadikban pedig egy modell alkotására teszek kísérletet.

Módszertan

Nehéz reprezentatív mintát előállítani egy olyan világban, ahol a kutató számára nem állnak rendelkezésre az alapsokaságra vonatkozó megbízható statisztikák. Ez gyakorlatilag minden Erdélyben zajló felmérésre jellemző gond. Ám még nehezebb, ha egy kutatás egy viszonylag könnyen, de – mint a továbbiakból is kiderül – mégsem egyértelműen behatárolható sokaságot céloz meg.

A kérdőíves kutatás célcsoportját a Romániában élő magyar nyelvű sajtóban újságíróként dolgozó személyek alkották. Feltehető a kérdés: hány ilyen személy van? A Magyar Újságírók Romániai Egyesülete, illetve a *Romániai magyar ki kicsoda* adatait összevetve 2000-ben legfeljebb 478 ilyen újságíró volt. Ezt a számot két okból mégsem tekinthetjük az alapsokaságnak. Egyrészt az említett két forrás adatait egyenként megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy többen már nyugdíjasok, inaktívak, illetve olyan újságírók, akik az elektronikus médiában dolgoznak. Mivel elsősorban a nyomtatott sajtóban aktívan dolgozókra voltunk kíváncsiak, más módszerhez kellett folyamodnunk.

A kérdőíves vizsgálat után interjúkat készítettünk a főszerkesztőkkel. Ezek során rákérdeztünk a munkatársak számára vonatkozó adatokra is. Az így szerzett adatokat összesítettük, és azt találtuk, hogy mintegy 280–300 aktív újságíró lehet. Kérdezésünk „önkitöltős" módon, levélben történő megkereséssel zajlott. Így 165 használható választ kaptunk (a visszaküldött válaszokból kivettük a már nem aktív újságírókéit), ami 55–58 százalékos válaszadást jelent. Ez az arány pedig elfogadható az ilyen módszertant használó szociológiai felmérések esetében.[1] Összevetve a válaszolók születési évét és nemi hovatartozásuk szerinti adatait az alapsokaság hasonló adataival, mintánk a kor és a nem viszonylatában reprodukálja a kiindulási arányokat (az alapsokaság átlagéletkora 48 év, a mintában pedig 46,5, a férfi/nő arány a populációban 74/26 százalék, a válaszolók között pedig 72/28). Mintánkban elsősorban az országos vagy megyei terjesztésű lapok munkatársai szerepelnek, de néhány helyi, kisvárosi lap alkalmazottai is. Mindez persze nem jogosít fel arra, hogy nyugodt lelkiismerettel kijelentsük: a minta reprezentatív is. Ám arra igen, hogy kutatásunkat feltáró vizsgálatnak tartsuk, amelynek során az azonosított trendek valószínűleg a romániai magyar értelmiség e rétegének egészére is érvényesek.

Életkor

A minta átlagéletkora 46,5 év. Ez nemzetközi összehasonlításban és romániai viszonylatban[2] (Coman, 2003) is nagyon magasnak tekinthető, és meghaladja a szintén nagyon magas magyarországi átlagot is, amely 44 év (Vásárhelyi, 1999). Ez az egyszerű

[1] Nincs általános konszenzus arra vonatkozóan, hogy milyen arányú visszajelzés az egyértelműen elfogadható. A mi esetünkben azért lehet az 50–58 százalékos válaszarány még inkább elfogadható, mert ez a százalék nemcsak a levélben megkeresettekhez képesti arányt jelöli, hanem az alapsokaságnak is közel 60 százalékát jelenti. Kérdőíves kutatásoknál, jól megválasztott minta esetében akár a 0,1 százalékos kérdezés is lehet reprezentatív. Mintánkat azért tekintjük elfogadhatónak, mert – ahogy fent olvasható – két kemény változó szempontjából reprezentatív. Ha a megkérdezettek véletlenszerű mintavétel által kerültek volna be a vizsgálatba, a 165 fős minta hibahatára ± 4 százalék lenne.

[2] Coman nemcsak a nyomtatott sajtóra vonatkozó adatai szerint a román újságírók átlagéletkora 32,5 év, ez a fővárosi sajtósok esetében még alacsonyabb: 29 év.

összehasonlítás[3] is jelzi, hogy a romániai magyar újságíró-társadalom elöregedett. Ha megnézzük az egyes korosztályok részarányát, és összevetjük az 1997-es magyarországi adatokkal, a tendencia még nyilvánvalóbb (lásd az 1. táblázatot).

1. táblázat: *Az újságírók kormegoszlása (%)*

Korcsoportok	Romániai magyar újságírók	Magyarországi újságírók (1997)
30 év alatt	20	11
31–40 éves	20	31
41–50 éves	14	36
50 év felett	46	22
Összesen	100	100

Látható, hogy a romániai magyar újságírók közel fele 50 évesnél idősebb. Ez főként azzal magyarázható, hogy az újságíró-társadalom jelenlegi tagjainak 51 százaléka már a Ceauşescu-rendszerben erre a pályára lépett, az 1989-es események tehát nem hoztak drasztikus változást e téren. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy a legifjabb generáció aránya meghaladja a magyarországi hasonló korosztályét. Ez egyrészt annak köszönhető, hogy az elmúlt évtizedben egyre szélesedett a helyi lapok skálája, ezeknél pedig az újságírók rekrutációja a fiatalokra épült. Másrészt pedig annak, hogy – szemben az előző évtizedekkel – az 1990-es években újraindult az újságíróképzés: Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, illetve Nagyváradon az Ady Endre Sajtókollégiumban.

A nemek aránya

A romániai magyar férfi/nő arány megközelíti a magyarországi és a román vidéki arányokat (Conan, 2003),[4] ahol a nők közel egyharmadát képviselik ennek a rétegnek. Romániai magyar viszonylatban az országos terjesztésű lapoknál, illetve a hetilapoknál találunk az átlagnál valamivel több nőt, a megyei (vagyis a legolvasottabb) lapoknál viszont alulreprezentáltak. Adataink szerint a nemek közötti arány az elkövetkező időszakban a nők javára fog módosulni, hiszen jelenleg a legifjabb korosztályon belül már 40 százalékban képviseltetik magukat.

[3] A továbbiakban helyenként összehasonlításokat végzünk a vonatkozó magyarországi adatsorokkal. A magyarországi adatok Vásárhelyi Mária könyvéből (1990) származnak, forrásukat a továbbiakban külön nem jelöljük.

[4] Ez az adat viszont nagyon eltér az összromániai átlagtól, ahol a nők aránya 46 százalékos, a fővárosban pedig 52 százalékos.

A társadalmi háttér és a végzettség

A romániai magyar újságírók családi háttere megfelel a nemzetközi tapasztalatoknak: viszonylag magas az érettségiénél magasabb végzettséggel rendelkező szülők aránya. A mi esetünkben az újságírók közel fele (49 százaléka) értelmiségi családból származik, és ez csak kicsivel több a romániai átlagnál (46,7 százalék). A szakma ilyen értelemben vett „intellektualizálódása" egyrészt azt a veszélyt hordozza magában, hogy az újságírók munkájuk során képtelenek lesznek a társadalmi valóság minden szegmensével foglalkozni, hiszen közvetlen élményanyag hiányában az alsóbb rétegek mindennapi gondjai be sem kerülnek a látómezejükbe, másrészt pedig – az előbbi hiányosságot kompenzálva – a sajtó „literaturizáltságával" kell szembesülnünk. A szépirodalomba való áthajlás lehetőségét az erdélyi újságírás hagyományaihoz való ragaszkodáson túl az a tény is növeli, hogy a felsőfokú végzettséggel rendelkező újságírók – ahogy az alábbi táblázatból is kiderül – több mint egyharmada bölcsészvégzettséggel rendelkezik (az összehasonlítás kedvéért a magyarországi hasonló adatokat is ismertetjük, lásd a 2. táblázatot).

2. táblázat: *Az újságírók iskolai végzettsége (%)*

Felsőfokú végzettség profilja	Romániai magyarok	Magyarországiak
Bölcsész (filológia)	35	46*
Tanári (pedagógia)	19	*
Jogi	2	5
Műszaki	12	11
Természettudományi	5	6
Társadalomtudományi	6	*
Közgazdaságtani	2	13
Művészeti	4	
Újságírói	13	*
Egyéb	2	19
Összesen	100	100

*Beleértve a tanári, társadalomtudományi, újságírói végzettségűeket is.

A végzettséggel kapcsolatos teljesebb kép kedvéért meg kell jegyeznünk azt is, hogy az újságírók 65 százaléka felsőfokú végzettséggel, 13 százalékuk pedig csak érettségivel rendelkezik (a román újságírók körében ezek az adatok: 64,2 és 25 százalék). Egynegyedüknek két végzettsége is van, a másoddiplomások fele pedig újságírói szakon végzett.

A jövedelem és az anyagi javak

Adataink szerint a romániai magyar újságírók havi nettó átlagkeresete 2001 végén 2,5 millió lej (körülbelül 80 amerikai dollár).[5] A férfiak esetében azonban ez az összeg

[5] 1 USD = 31 000 lej.

az átlagnál magasabb: 2,7 millió lej (azaz 87 dollár), míg a nők – jóval az átlag alatt – nem érik el a kétmillió lejt (azaz 64 dollárt) sem. A szakmai hierarchiában a nők általában alacsonyabb pozíciót foglalnak el, ez pedig nagymértékben összefügg az alacsonyabb jövedelemmel. A jövedelem nagysága nem függ lényegesen attól, hogy az újságíró hol dolgozik, azaz a megyei és az országos lapok átlagosan hasonló bértarifát használnak.

Az amerikai újságíró-kutatások kimutatták, hogy a médiában dolgozó emberek a középosztályból származnak, illetve a középosztályba tartoznak (Weaver, 1998a). Szilárd fogódzók hiányában nehéz azt eldönteni, hogy a 2001-es év Romániájában milyen mértékben beszélhetünk középosztályról. Mindazonáltal egyfajta becslést az újságírókra vonatkozóan mégis tehetünk, ha az anyagi javakkal való ellátottság tekintetében összehasonlítást végzünk a romániai magyar átlaggal. Ha a romániai magyar újságírók is (mint a helyi elit része) inkább a középosztályba tartoznak, azt feltételezhetjük, hogy esetükben magasabb ellátottságot tapasztalunk az erdélyi magyar átlagnál. Az összehasonlítás alapjául Csepeli és társai (2002) 1997-es erdélyi felvételének adatait használjuk.

Az alábbi táblázatból kitűnnek a szembetűnő különbségek a színes tévé, az automata mosógép, a személyi számítógép és a nyaraló tekintetében. Ha „strukturális, szakmai hatásként" e javak listájából kiiktatjuk a színes tévét és a személyi számítógépet (mondván, hogy ezek foglalkozásspecifikus eszközök), a nyaralók és az automata mosógép magasabb ellátottsága jelzi azt, hogy a romániai magyar újságírók valamilyen mértékben a helyi középosztály felé tendálnak, vagy legalábbis néhány vonatkozásban az átlag fölötti tulajdonnal rendelkeznek (lásd a 3. táblázatot):

3. táblázat: *Az anyagi javak (%)*

	Romániai magyar újságírók 2001	**Erdélyi magyarok 1997**
Színes tévé	93	69
Fényképezőgép	80	n.a.
Automata mosógép	69	31
Személyi számítógép	58	10
Kerékpár	47	n.a.
Személygépkocsi	44	39
Fekete-fehér tévé	38	61
Mobiltelefon	32	n.a.
CD-lemezjátszó	31	n.a.
Videomagnó	28	25
Nyaraló	21	6
Parabolaantenna	20	65
Mikrohullámú sütő	14	9

A jelenlegi és a vágyott beosztás, illetve szakterület

Válaszadóink szerkesztőségi hierarchiában elfoglalt pozíciója (a főmunkatársi státust leszámítva) viszonylag egyenletes eloszlást mutat. Érdekes és meglepő összefüggés látható azonban, ha a jelenlegi pozíciókat összevetjük a vágyott munkakörökkel (lásd a 4. táblázatot).

4. táblázat: *A jelenlegi és a vágyott munkakör (%)*

	Jelenlegi beosztása	**Milyen tevékenységet végezne legszívesebben**
Újságírás (tudósító)	21	36,4
Szerkesztés	24,2	27,9
Rovatvezetés	17,2	18,8
Főmunkatárs	6,4	–
Főszerkesztő(-helyettes)	15,9	8,4
Egyéb (menedzselés stb.)	15,3	8,4

A kereszttábla átlója szerinti százalékolás alapján ki lehet számítani azok arányát, akiknek a jelenlegi és a vágyott beosztása megegyezik. Ily módon azt találtuk, hogy az újságíróknak csak 32,4 százaléka dolgozik olyan beosztásban, amelyet szívesen is végez. Romániai magyar viszonylatban is beigazolódik az a magyarországi tapasztalat (Vásárhelyi, 1999), hogy a vágyak elsősorban lefelé mutatnak, azaz a jelenlegi vezető pozíciót betöltő személyek szívesen visszatérnének az újságíráshoz vagy a szerkesztéshez.

A szakirodalom a romániai magyar sajtót literaturizáltsága mellett a leginkább professzionalizmusának és kommercializmusának hiánya miatt bírálja (Magyari, 2000: 95–107). Figyelembe véve a jelenlegi és a vágyott szakterületekre adott válaszokat, vizsgálatunk számszerűsítve megerősíti ezt az állítást (lásd az 5. táblázatot).

5. táblázat: *A jelenlegi és a vágyott szakterület (%)*

	Milyen területtel foglalkozik?	**Milyen terület érdekli leginkább?**
Belpolitika	37	42
Külpolitika	14	22
Gazdaság	32	28
Kultúra	48	57
Tudomány	16	26
Sport	18	19
Szórakoztatás	18	14
Bűnügy	13	8

A táblázat adataiból látható, hogy az újságírók közel fele kultúrával foglalkozik, míg a külpolitika, a sport, a szórakoztatás és a bűnügy a háttérbe szorul. A szakterületek preferenciái magasnak tűnnek (nemzetközi összehasonlításban is). Ennek oka, hogy a válaszadók több területet is bejelöltek, ami azt jelenti, hogy az újságírás nem professzionalizálódott: egy újságíró több területtel foglalkozik vagy kénytelen foglal-

kozni. A vágyak szintjén a jelenség megismétlődik, az újságírókat továbbra is több terület érdekli egyszerre, azonban itt még inkább tetten érhető a „komoly témák" (értsd a belpolitika és a kultúra) iránti elkötelezettség[6] és a szórakoztatással, a kikapcsolódással szembeni lanyha érdeklődés.

Pályára kerülés, a munkahely biztonsága

A válaszadók 37 százaléka tanulmányai után rögtön újságírói pályára került, ez korcsoportonként elsősorban a legidősebb és a legfiatalabb korosztályokra jellemző. Ennek az a magyarázata, hogy az idősebbek zömmel az 1960-as évek végén és az 1970-es évek elején, az új megyei (párt)lapstruktúra kialakulásakor, a (többnyire bölcsészszakot jelentő) felsőfokú végzettség megszerzése után kerültek a szerkesztőségekbe, a fiatalok esetében pedig az 1989 után kiszélesedő lappiac generálta megnövekedett munkaerőigényről van szó. Az 1989 előtt is dolgozó jelenlegi újságírók (a teljes minta mintegy 70 százaléka) 51 százaléka (az összminta 36 százaléka) szintén újságíróként, közel 16 százalékuk pedig tanárként tevékenykedett. Ebben a megközelítésben a mai újságíró-társadalmat négy nagyobb csoport alkotja. Egyrészt létezik egy népesebb csoport, amelynek tagjai 1989 előtt is újságíróként tevékenykedtek, van egy kisebb, amelynek tagjai belső szakmai vándorlás eredményeképpen a pedagóguspályát feladva lettek újságírók, létezik egy heterogénebb alcsoport, amely azokból áll, akik 1989 előtt is (valamilyen műszaki pályán) dolgoztak, és végül létezik egy (fiatalabb) korspecifikus csoport, amelynek tagjai 1989 után lettek „munkaképesek" és kerültek az újságírói pályára.

A munkahelyek viszonylag stabilnak tűnnek: az újságírók közel fele egyáltalán nem vagy csak egyszer változtatott munkahelyet. A munkahely-változtatások száma értelemszerűen nagyobb az idősebb korosztályok körében, de az 50 felettiek mintegy 44 százaléka is legfeljebb egyszer cserélt munkahelyet. Az összes megkérdezett körében 60 százalékos „céghűséget" is ki lehetett mutatni, azaz ilyen mértékben vélekedtek úgy, hogy a közeljövőben nem szándékoznak munkahelyet változtatni. A céghűség az életkorral rohamosan csökken, ami felveti annak a lehetőségét, hogy a fiatalabb korosztályok jelenlegi munkahelyüket csak ugródeszkának használják.

A munkahely biztonságának mértékét két módon mértük: azt kérdeztük meg, hogy 20 vagy 50 százalékos létszámleépítésnél a válaszadó beleesne-e az elbocsátottak csoportjába. Eredményeink azt igazolják, hogy kisebb létszámleépítésnél magas a biztonságérzet, magas létszámcsökkentésnél azonban alacsony. Ez szintén a munkahely (megélésének) stabilitását támasztja alá: ha nem történik drasztikus szerkesztőségi átalakulás, akkor az újságíró viszonylag biztonságban érezheti magát: a 20 százalékos leépítés esetében a megkérdezettek tíz százaléka, 50 százalékos csökkentés esetén 33 százaléka gondolta azt, hogy a szerkesztőség tőle is megszabadulna. E trendek nagy vonalakban hasonlítanak a Magyarországon tapasztaltakhoz, de szembetűnő különbség észlelhető, ha a lehetséges elbocsátás okait vizsgáljuk (lásd a 6. táblázatot).

[6] Magyarországon az újságírók 31 százaléka belpolitikával, 18 százaléka kultúrával foglalkozik. A romániai magyar újságírók körében az arányok: kultúra: 28 százalék, belpolitika: 24 százalék.

6. *táblázat:* *A létszámleépítés lehetséges szempontjai*

Milyen szempontok érvényesülnek egy lehetséges létszámleépítésnél?	Romániai magyar újságírók		Magyarországi újságírók
	Több válasz esetén (%)	Csak egy választ feltüntetők (%)	
Szakmai	61	62	52
Emberi, magatartásbeli	50	35	27
Politikai	8	3	9

A romániai magyarok esetében azért használtunk két oszlopot, mert a válaszadók a kérdésre egyidejűleg több választ is feltüntethettek. A két ország újságírói társadalmán belül az elbocsátás okait vizsgálva két nagyobb különbség észlelhető: noha általánosabb szinten (azaz az okok sorrendjében) hasonlóság tapasztalható, mégis szembetűnő, hogy Erdélyben az emberi, magatartásbeli okok jóval magasabb értékeket érnek el, míg a politikai okok kisebb mértékűek. A több választ tartalmazó oszlop azt sugallja, hogy a szakmai és az emberi okok kis arányban válnak szét, míg az egyválaszosok arányát nézve a szakmai, emberi okok szintjén azonosítható a Magyarországgal való hasonlóság, ám a politikai tényezők elenyésző voltát is tükrözi.[7]

A tulajdonosi szerkezet és a juttatások

Az újságírók saját ismeretei szerint a romániai magyar nyomtatott sajtó tulajdonosi szerkezete a következőképpen alakult (lásd a 7. táblázatot):

7. *táblázat:* *A sajtó tulajdonosi szerkezete az újságírók szerint*

A lap többségi tulajdonosa	%
Állam (önkormányzat)	9
Befektetők (szakmai, pénzügyi)	30
Munkatársak	30
Civil szervezet (alapítvány)	13
Egyéb	6
Nincs válasz	12

A lapok közel háromnegyede külföldi támogatásban is részesült, ez a támogatás pedig 93 százalékban Magyarországról érkezett. A támogatás elsősorban az MTI-hírekhez való hozzáférést vagy különböző irodafelszereléseket, számítógépeket, ritkább

[7] Egy újabb kutatás hipotéziseként azonban megfogalmazható, hogy a politikai okok magasabb arányt érnek el, ugyanis a most tárgyalt vizsgálat után egyre több jel utal a romániai magyar sajtó polarizálódására.

esetben személygépkocsit vagy továbbképzési programokban való részvételt jelent (lásd a 8. táblázatot).

8. *táblázat:* *A lapok munkatársainak juttatott támogatások*

Juttatások természete	Juttatások mértéke (%)
Nyugdíjbiztosítás	44
Üzemanyag-térítés	43
Gépkocsihasználat	27
Étkezési hozzájárulás	25
Üdülési támogatás	16
Mobiltelefon-használat	13
Ruhapénz	6
Egyéb	14

A legelterjedtebb juttatás a nyugdíjbiztosítás és az üzemanyag megtérítése, míg a ruhapénz és a mobiltelefon-használat csak keveseket érint. A támogatások mértéke általában azokban a szerkesztőségekben magasabb, ahol a munkatársak tulajdonosok is, a befektetők lapjai pedig elsősorban mobiltelefonnal és a gépkocsi használatának lehetőségével segítik az alkalmazottak munkáját.

Hivatás vagy szakma: ki a jó újságíró?

Sem általában az újságírók körében, sem a szakirodalomban nincs egységes vélemény arra vonatkozólag, hogy milyen tulajdonságokkal kell rendelkeznie az újságírónak.

Ha elfogadjuk a romániai magyar sajtóra vonatkozó egyik tételt, miszerint ez a sajtó literaturizált, feltételezhetjük, hogy a működtetők szintjén ez abban mutatkozik meg, hogy többen kihangsúlyozzák majd az újságíráshoz szükséges „jó íráskészség" meglétét. Ez a megközelítés mintha azt a nézetet is maga után vonná, hogy az újságírás elsősorban hivatás, amit ugyan félig-meddig talán meg lehet tanulni, de alapvetően születni kell rá.

Ha az újságírást inkább szakmaként értelmezzük, akkor nem a „veleszületett készségek" fognak dominálni, hanem az elsajátítható képességek. A sajtó differenciálódása az újságírókat is specializációra kényszeríti, ami felsőfokú végzettséget és jól behatárolható szakterületet feltételez. Ebben a megközelítésben „a jó íráskészség" csak egy szükséges technikai elem.

A „hivatás vagy szakma?" dilemmában feltételezzük, hogy az előbbi fog győzedelmeskedni. Egyrészt azért, mert a kisebbségi életforma közepette a sajtó nemcsak tájékoztatási funkciót tölt be, hanem ezen túlmutatóan valamilyen kisebbségi ethosznak, a közösségi tudat fenntartásának is az eszköze, másrészt pedig azért, mert az újságírók jelentős hányada irodalmi előképzettséggel rendelkezik (lásd a 9. táblázatot).

9. táblázat: *A „jó újságíró" tulajdonságai*

	Átlag*
A jó újságírónak elsősorban íráskészségre van szüksége	1,5
Arra születni kell, hogy valaki jó újságíró legyen	1,6
Az igazán felkészült újságíró számára ma már nélkülözhetetlen, hogy felsőfokú szakmai képzésben részesüljön	1,6
Amit egy újságírónak tudni kell, azt a gyakorlatban kell elsajátítani	1,8
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, nem szükséges egyetemet végeznie	1,9
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, valamilyen szakterületre kell specializálódnia	2,0

* 1. egyetért; 2. részben egyetért; 3. nem ért egyet

A „jó újságíró"-ra vonatkozó kérdésekre adott válaszok átlagait figyelembe véve beigazolódni látszik az újságírás hivatásszerű felfogására vonatkozó feltételezésünk. A fenti táblázat adatai alapján megállapítható, hogy a romániai magyar újságírók nagyobbik hányada a jó íráskészség meglétét, a veleszületettséget gondolja meghatározónak. Látható azonban, hogy úgy vélik: manapság ehhez felsőfokú képzésre is szükség van. Az állítások másik pólusán a gyakorlatorientáltság és a specializáció szükségessége jelenik meg. E gyakoriságok (átlagok) alapján mintha a hivatásszerű és a szakmai koncepciók nem válnának szét elég „tisztán": a hivatáshoz felsőfokú végzettség társult, a szakmai alapú felfogáshoz pedig e végzettség elutasítása. Azt is megvizsgáltuk, hogy a mögöttes dimenziók mentén élesebben szétválnak-e e koncepciók. Ennek érdekében főkomponens-elemzést alkalmaztunk.[8]

A főkomponens-elemzés során már szétváltak a mögöttes dimenziók a kifejezetten a formális képzést előnyben részesítők csoportjára, illetve a gyakorlatorientált hivatásszerűséget vallók csoportjára (lásd a 10. táblázatot).

10. táblázat: *A „jó újságíró" tulajdonságai a formális képzés és a gyakorlati érzék dimenziójában*

	Formális képzés (33%)	**Gyakorlati érzék (25%)**
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, nem szükséges egyetemet végeznie	–0,79938	0,101924
Amit egy újságírónak tudnia kell, azt a gyakorlatban kell elsajátítani	–0,58466	0,484531
Arra születni kell, hogy valaki jó újságíró legyen	–0,05202	0,71177
A jó újságírónak elsősorban íráskészségre van szüksége	0,198604	0,69072
Ahhoz, hogy valaki jó újságíró legyen, valamilyen szakterületre kell specializálódnia	0,541956	0,326183
Az igazán felkészült újságíró számára ma már nélkülözhetetlen, hogy felsőfokú szakmai képzésben részesüljön	0,826645	0,10625

[8] A főkomponens-elemzés a statisztikai változók „együttmozgásának" háttérdimenzióját tárja föl, azaz több változót igyekszik minél kisebb számú változóra redukálni oly módon, hogy a változók összvarianciájának magyarázottsága minél nagyobb legyen.

Az első főkomponens bipoláris: kialakulásában a formális képzés felértékelődése és a specializálódás fontossága volt meghatározó, a második látens változó pedig az újságírás immanens velejárójának azt tartja, hogy születni kell erre a pályára („hivatásra"), amely ugyanakkor jó íráskészséget is feltételez. E két különálló, egymást kizáró markáns vélemény azok körében tapasztalható a leginkább, akik 1989 után kerültek az újságírói pályára, a szakmai felfogás azonban nagyon határozottan a fiatalabbak körében jelentkezik (szignifikáns korrelációs együttható: –0,34). Az újságírás szakmai alapú felfogását vallók körében továbbá alacsonyabb általános elégedettséget lehet kimutatni. Ennek magyarázata talán az, hogy a mindennapi munka során a szakmai értékek hiányával való szembesülés értelemszerűen kihat az általános elégedettségre,[9] ez pedig szintén visszahat az újságírói munka szakmai felfogásának mértékére.

Kinek ír az újságíró és hogyan?

Az újságírói munka fontos részét képezi annak tisztázása, hogy kik alkotják a célközönséget. A célközönség általánosabb szinten ténylegesen az olvasó, de a konkrét munka során nem biztos, hogy ő az elsőrendű. Gondoljunk például arra az esetre, amikor egy kezdő újságíró elsősorban a feletteseinek akar megfelelni, a képzelt olvasó pedig valahol a megfoghatatlan távolban található. A közvetlen környezettől könnyebben és gyorsabban érkeznek visszajelzések, mint a nem mindig eléggé aktív olvasótól. A tapasztalatok halmozódásával természetesen e viszonyok „letisztulnak", de ekkor meg működésbe léphet a rutinszerűség. A hírek szelektálásában és termelésében egyaránt jelenlévő rutin meghatározó módon kihat a tartalomra. A sajtó ezért nem „a valóság tükre", hanem az állandó működésben lévő rutin által a nyilvánosságba beemelt témák összességének megjelenítési helye. Az így kialakult, folyamatosan újratermelt és közvetített kép óhatatlanul nem a valóságot fedi: valamilyen torzítással mindenképp számolni kell. A sajtó működésében érvényesülő egyik logika szerint a rutinnak fontos szerepe van, az intézményen belüli kreativitás csak kevesek sajátja lehet (rendszerint az idősebb, nagy hírnévnek örvendő és a hierarchiában magasabb helyet betöltő személyeké) (lásd McQuail, 1994).

Szemügyre vettük: a romániai magyar sajtónyilvánosság működtetői körében milyen kép él arról, hogy az újságírás során kit vagy kinek a véleményét kell figyelembe venni, valamint azt, hogy a munka során milyen mértékben jelentkeznek rutinszerű vagy igényesebb munkák. A munka során figyelembe veendő szereplők fontosságát válaszadóink egy 1-től 6-ig terjedő skálán értékelték. Az árnyaltabb kép kialakítása érdekében eredményeinket kivetítettük egy 100 fokú skálára (amelyen a 100-as értékhez való közelítés a fontosságot, a 0-hoz közelítő értékek pedig a jelentéktelenséget jelölik), és a következő sorrend alakult ki (lásd a 11. táblázatot):

[9] A korábbiakban létrehozott általános szakmai és általános elégedettségi faktorok közötti korrelációs együttható szignifikáns, és 0,46-os értéket mutat.

11. táblázat: *A nyilvánosság különböző szereplőinek fontossága*

Milyen mértékben kell figyelembe venni…?	%
a közönséget	74
az érintetteket	57
a főszerkesztőt	46
a rovatvezetőt	36
a tulajdonost	28
a kollégákat	27

A sorrend (amely ezúttal is nagy hasonlóságot mutat az 1997-es magyarországi adatokkal) világossá teszi, hogy a sajtómunkások elsősorban a közönségre és az érintettekre figyelnek munkájuk során, de jelentős szerepet kapnak a főszerkesztők is. Legkevésbé a kollégák és a tulajdonosok véleményére kíváncsiak.

A különböző kliensek figyelembevétele szignifikánsan közvetlenül nem függ össze az életkorral és a szerkesztőségen belüli hierarchiával, de bizonyos keretek megléte körvonalazódik. Azok ugyanis, akik azt állítják, hogy a közönséget kell elsősorban szem előtt tartani, nagyobb valószínűséggel azok közül kerülnek ki, akik már 1989 előtt is újságírók voltak, munkájukat nem kizárólag rutinszerűnek értelmezik, és nem gondolják azt, hogy léteznének tabuk a nyilvánosságban. A tulajdonos érdekeit szem előtt tartó újságírók többnyire nem RMDSZ-tagok, ugyanakkor úgy érzik, hogy léteznek tabuk. A főszerkesztők és helyetteseik nagymértékben egyformának és igényesnek ítélik meg saját tevékenységüket.

Médiafogyasztási szokások

Megvizsgáltuk az újságírók médiafogyasztási szokásait. Korábbi kutatások már kimutatták, hogy a romániai magyarok újságolvasása elsősorban a helyi, illetve megyei sajtóra korlátozódik, a nagyobb terjesztésű lapok, illetve a román nyelvű sajtótermékek fogyasztása kis mértékben jellemző (Magyari, 2003; Németh & Papp, 2000). Az egyszerű gyakoriságok alapján – kissé meglepő módon – azt találtuk, hogy az újságírók olvasási szokásai megegyeznek a romániai magyarok körében is tapasztalható trendekkel. Azért tartottuk ezt meglepőnek, mert hipotézisünk szerint az újságíróknak szakmájukból adódóan az ország életére nagyobb rálátással kellene rendelkezniük. Ehhez képest például román nyelvű napilapot ritkán olvasnak. A televíziónézésben a román *PRO Tv* és a magyarországi *Duna TV* vezet, utánuk pedig a magyar nyelvű csatornák, majd pedig a román adók következnek. A rádiózási szokások adatai azt mutatják, hogy naponta általában egy órát hallgatnak valamilyen adót, ez pedig valamelyik magyar nyelvű csatorna szokott lenni.

Értékek az átmenet időszakában

Az értékek vizsgálatánál Inglehart 12 tételes (materiális, posztmateriális értékeket megjelenítő) változólistáját használtuk, ám nem a különböző *item*ek fontossági alapon történő kiválasztására kértük alanyainkat, hanem egy egytől tízig terjedő fontossági skálát alkalmaztunk.

Az értékek *item*eire adott válaszok egyszerű gyakoriságai alapján azt látjuk, hogy az újságírók körében a materiális értékek dominálnak, míg a legkevésbé fontos értéknek az ország katonai védelme számít. Faktorelemzés segítségével azonban feltárhatjuk e vélekedések félig-meddig vegyes háttérdimenzióit is, és így három fő csoportot azonosíthatunk: az *egyensúlykeresőt*, a *participatív*at és a kifejezetten *materiális*t.

Az értékek univerzumában a legnagyobb magyarázottsággal (17%) az úgynevezett *egyensúlykeresők* szerepelnek: e véleménycsoportban a belső és a posztmateriális értékek egyesülnek egyfajta (autoriter) „rendfenntartással". A faktorstruktúra mintha azt sugallná, hogy a külvilág széppé tételéhez és a belső harmónia megőrzéséhez valamilyen aktív beavatkozás („fenntartani a rendet", „küzdeni a bűnözés ellen") szükséges.

A második csoportban a demokratikus megoldásokat kedvelő *participatív értékeket vallók* szerepelnek. Itt is a posztmateriális értékek dominálnak, ám érthető módon az átmeneti időszak inflációs korszakának köszönhetően megjelenik az áremelkedések elleni küzdelem: a szűkebb és a tágabb környezet dolgaiba való beleszólás mintha hozzájárulna valamilyen mértékű gazdasági stabilitáshoz is.

Az értékek mintázatában külön entitásként jelenik meg a határozott *materiális értékeket vallók* csoportja. Ez az értékközösség kizárólag az ország gazdasági rendbetételében hisz (lásd a 12. táblázatot).

12. táblázat: *Az újságírók által vallott értékek*

	Egyensúlykereső	Participatív	Materiális
Magyarázottság	17%	16%	11%
Emberi kapcsolatokban gazdagabb társadalmat kialakítani	0,711	0,322	8,603E-02
Eszmei, lelki értékek fontossága	0,701	0,226	-0,158
Megőrizni, fenntartani a rendet	0,649	-3,504E-02	0,237
Küzdeni a bűnözés ellen	0,488	0,197	0,137
Városainkat, falvainkat szebbé tenni	0,338	0,188	6,437E-02
Több beleszólást adni az embereknek a munkahelyi és a lakóhelyi döntésekbe	0,169	0,761	9,814E-02
Több beleszólást adni az embereknek a kormány döntéseibe	6,284E-02	0,747	3,940E-02
Küzdeni az áremelkedések ellen	0,342	0,566	0,181
Biztosítani a szólásszabadságot	0,194	0,400	-9,549E-03
Biztosítani az ország katonai védelmét	0,189	0,222	0,108
Biztosítani a gyors gazdasági fejlődést	0,109	1,067E-02	0,855
Biztosítani az ország gazdasági egyensúlyát	9,263E-02	0,166	0,633

Az egyensúlykereső értékeket vallók elsősorban az idősebb szerkesztők csoportjába sorolhatók, míg a demokratikus részvételt szorgalmazók szignifikánsan az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők sajátja. A materiális értékeket vallók kisebb csoportja oly mértékben heterogén, hogy alapvető kemény változók mentén nem lehet körülhatárolni.

Átjárások a civil szféra, a politika és a sajtó között

Vizsgálatunk során kíváncsiak voltunk arra is, hogy milyen átfedések, illetve átjárások léteznek a civil szféra, a politikum és a média között. Ezért a kérdőívben feltettünk néhány, az intézményi kötődésekre vonatkozó kérdést is. Adataink szerint az újságírók 55 százaléka tagja az RMDSZ-nek, 62 százaléka tagja valamilyen civil szervezetnek (ezek között kiemelkedő helyen áll a Magyar Újságírók Romániai Egyesülete), és több mint egyharmaduk vezető funkciót is betölt ezekben a civil szervezetekben. Látható, hogy az újságírók intézményi aktivizmusa a civil és a politikai szférára egyaránt kiterjed. Részletesebb vizsgálat során azonban kimutatható, hogy ez az aktivizmus az életkor csökkenésével alábbhagy: a fiatal újságírók határozottan elutasítják az RMDSZ-tagságot (az életkor és a tagság közötti korrelációs együttható 0,43), a civil szervezeti kötődéseket pedig részben elfogadják. Az RMDSZ-tagság és a valamilyen civil szervezethez való tartozás nagyon gyakran együtt jár, az újságírók hajlamosak felvállalni valamilyen szélesebb értelemben vett társadalmi építkezést; az újságírás mintha nem szakma, hanem küldetés lenne.

Érdekes összefüggés mutatható ki a társadalmi aktivizmus és a lapon belüli hierarchiában elfoglalt hely között. Azok a személyek, akik nemcsak tagjai valamilyen civil szervezetnek, hanem vezető funkciót is betöltenek ott, általában a szerkesztőségen belül is vezető helyet foglalnak el (a korrelációs együttható 0,38). Ezt a jelenséget úgy is értelmezhetjük, hogy a kisebbségi magyarság körében az értelmiségi szerep óhatatlanul „szétsugárzik", azaz a funkcióhalmozás szerves részét képezi a kisebbségi közszereplésnek.

Strukturális öncenzúra avagy a tabutémák elismertsége

A különböző kötődések természetesen visszahatnak az újságírói gyakorlatra is, ezért kíváncsiak voltunk, hogy az újságírók szerint léteznek-e tabutémák a romániai magyar sajtóban. Válaszadóink kétharmada állította azt, hogy a romániai magyar sajtóban léteznek meg nem jeleníthető témák. E témák között pedig első helyen az RMDSZ belső ügyei, át nem látható gazdasági ügyletei szerepelnek, a második helyen pedig az egyház áll. Eszerint ez az a két intézmény, amelyet a sajtóban „nem szabad bántani", ezek „szennyesének kiteregetése" tilos.

Mivel a tabutémák között az RMDSZ szerepel az első helyen, kézenfekvőnek látszik megvizsgálni, milyen összefüggés létezik a társadalmi aktivizmus és a tabutémák létének elismerése között. Adataink szerint az RMDSZ-tagság, valamint a magasabb életkor csökkenti a tabuk elismerésének valószínűségét, azonban statisztikai értelem-

ben is magyarázó erővel elsősorban a lapnál betöltött funkció és az internetezés rendelkezik. Eszerint minél magasabb funkciót tölt be egy személy a lapnál, annál inkább azt állítja, hogy a sajtóban nem léteznek tabutémák, azok pedig, akik rendszeresen interneteznek, azt állítják, hogy igenis léteznek tabutémák. E gondolatnál újra felemlegethetjük a korábbiakban már jelzett generációs szétválást, hiszen az RMDSZ-tagok az idősebbek, az internetezők pedig a fiatalok köréből kerülnek ki.

A tabutémák tagadása és a beosztás közötti szoros összefüggés ugyanakkor elvezethet a *strukturális öncenzúra* jelenségéhez is. Ezen azt értjük, hogy a szakmai hierarchiában elfoglalt hely valamilyen módon képtelenné teszi az újságírót arra, hogy a lapban olyan témákat jelenítsen meg, amelyek (akár közéleti) pozícióját és az ehhez kapcsolódó *network*-érdekeit sértenék.

Befolyásolási kísérletek

A tabutémák fenntartása nyilván különböző érdekek létét feltételezi. A kutatás során megkérdeztük, hogy a különböző erők milyen mértékben próbálnak nyomást gyakorolni a szerkesztőségekre. A válaszokból az derült ki, hogy leginkább a politika részéről fogalmazódnak meg befolyásolási kísérletek, és ezek a kísérletek kisebb részben sikeresek is. Érdemes hozzátenni, hogy a szerkesztőségek mintegy kétharmadát közvetve vagy közvetlenül megfenyegették már megjelent vagy tervezett írás miatt, illetve az újságírók több mint felét személyesen is megfenyegették. A szerkesztőségek 12 százaléka azonban ilyen esetekben nem tudja megvédeni munkatársát.

Politikai beállítottság

A fentiekből kiderülhet, hogy a romániai magyar sajtó működése kisebb-nagyobb mértékben átpolitizált, hiszen éppen a politikum az a szféra, amely a leginkább szeretné korlátok között tartani a nyilvánosságot. Mivel az újságírók politikai elkötelezettsége viszonylag magas (mint korábban láttuk, az újságírók több mint fele RMDSZ-tag, az 1996-os parlamenti választásokon 88, a 2000-es választásokon pedig 80 százalékuk szavazott az RMDSZ-re), ez a korlátozás gyakran az önkorlátozás formáját ölti (vö. Horváth, 1996: 39–43). A román belpolitika, illetve a kisebbségi lét kontextusában természetesen nem meglepő az RMDSZ ilyen mértékű támogatottsága, ezért a politikai beállítódást más kérdéssel igyekeztünk azonosítani. Arra a kérdésre, hogy a különböző gondolkodású embereket milyen mértékben érzik közelinek vagy távolinak, a következő rangsor alakult ki (lásd a 13. táblázatot):

13. táblázat: *A politikai beállítottság jellemzői*

	Átlag*
Demokratikus gondolkodású emberek	3,26
Szabad gondolkodású emberek	3,19
A rend és a stabilitás hívei	3,00
Reformerek	2,92
Konzervatív, hagyománytisztelő emberek	2,63
Hívő emberek	2,47
Erős nemzeti érzésű emberek	2,42
Radikálisok	2,17
Baloldali gondolkodású emberek	1,95

* 1= nagyon távol áll tőle; 4= nagyon közel áll hozzá

Látható, hogy a demokratikus és a szabadgondolkodású emberek állnak a legközelebb az újságírókhoz – ez különben a nyugati világban és Magyarországon is így van. Az azonban kimondottan romániai magyar sajátosság, hogy a baloldali gondolkodású emberek távol állnak az újságíróktól, mindössze 20 százalékuk vállalta többé-kevésbé a baloldaliságot. Egy másik nagyon szembetűnő sajátosság a rend és a stabilitás híveinek, illetve a tradicionális értékeket valló újságíróknak a magas aránya. Valószínű, hogy a romániai magyar sajtó tartalmi oldalára nagymértékben rányomják a bélyegüket ezek az orientációk.

Az újságírók ideológiai-politikai tagoltságát a fenti kérdéstömb alapján főkomponens-elemzéssel vizsgáltuk. Az elemzés során három faktort különítettünk el: az első főkomponenst *nemzeti-konzervatív* faktornak tekinthetjük, magyarázottsági értéke 24 százalékos (lásd az alábbi faktorstruktúrát). A nemzeti-konzervatív politikai attitűdöt megjelenítő faktor bipoláris, ami azt jelenti, hogy a konzervatív értékek fontossága kizárja a szabad és a reformgondolkodás lehetőségét. A második faktort *nemzeti reformistá*nak nevezhetjük, itt a reformgondolkodás, a demokratikus értékekbe vetett hit együtt jár a nemzeti, liberális értékekkel. A valóságban ez a Reform Tömörülés szimpatizánsait jelentheti (magyarázottsága 20 százalékos). Az utolsó faktorban kiugróan magas a *baloldali gondolkodásúak* jelenléte, azonban ez az attitűd mindössze 12 százalékos magyarázottsággal rendelkezik. Statisztikai értelemben szignifikáns és erőteljes kapcsolatot a nemzeti konzervatívok és az életkor, illetve a vallásosság között állapíthatunk meg, azaz minél idősebb az újságíró, annál inkább ezeket a nemzeti keresztény értékeket vallja magáénak. A másik két politikai attitűd – kisebb mértékben – a középkorúak körében lelhető fel. Ez azzal magyarázható, hogy az újságírók átlagéletkora viszonylag magas, illetve – mint láttuk – a fiatalok politikai aktivizmusa alacsonyabb, mint az időseké. A baloldali gondolkodás elfogadása továbbá szignifikáns kapcsolatot mutat a szerkesztőségben elfoglalt pozícióval, azaz a magasabb munkahelyi státussal rendelkezők nagyobb arányban vallanak magukénak baloldali, liberális értékeket. A faktorstruktúra a következőképpen néz ki (lásd a 14. táblázatot):

14. táblázat: *A politikai beállítottság különböző dimenziói*

Faktor neve (magyarázottság)	Nemzeti konzervatívok 24%	Nemzeti reformerek 20%	Baloldali faktor 12%
Erős nemzeti érzésű emberek	0,552	0,424	-0,391
Hívő emberek	0,556	0,241	7,262E-02
Baloldali gondolkodású emberek	5,335E-02	0,329	0,737
Demokratikus gondolkodású emberek	-9,774E-02	0,638	0,384
Szabad gondolkodású emberek	-0,684	0,463	-0,132
Reformerek	-0,388	0,693	-0,193
Radikálisok	0,339	0,550	-0,302
A rend és a stabilitás hívei	0,497	8,218E-02	0,280
Konzervatív, hagyománytisztelő emberek	0,734	4,768E-02	-3,947E-02

Előítéletek mezejében

Az 1990-es években újra kibontakozó romániai újságírást mondhatni végigkíséri a nacionalista diskurzus, az etnikai előítéletek nyilvános formában való közzététele. Vizsgálatunk e szakaszának nem célja, hogy a román és a magyar nyelvű újságokat a nyilvánosságban fellelhető etnikai sztereotípiák mentén valamilyen módon összehasonlítsa, ám a kérdőíves módszer lehetővé tette a magyar újságírók körében létező előítéletek szociológiai megragadását. Ilyen vizsgálatok során gyakori eszköz a Bogardus-skála alkalmazása, e skála pedig arra a kérdésre épül, hogy a megkérdezett milyen mértékben engedné „közel" egy másik etnikum tagját. A társadalmi távolság mérésére használt skála a következő: (1) elfogadná házastársnak, (2) elfogadná vendégnek a lakásába, (3) elfogadná szomszédnak, (4) elfogadná a városban/településen állandó lakhellyel rendelkezőnek, (5) elfogadná látogatónak a városba/településen és (6) egyáltalán nem fogadná el. Az átlagok kiszámítása során minél kisebb értéket kapunk, annál inkább a tolerancia kifejeződésével van dolgunk, és minél nagyobb számot kapunk, annál inkább az illető etnikummal szembeni előítélet megnyilvánulásával számolhatunk. A romániai magyar újságírók körében a következő értékeket kaptuk (lásd a 15. táblázatot):

15. táblázat: *A egyes nemzeti és etnikai csoportokkal szemben való előítéletesség mértéke*

Etnikum neve	Átlag
cigány	3,57
bantu néger	2,81
román	2,14
zsidó	2,06
német	1,93
magyar	1,08

A táblázatból kiolvashatjuk, hogy a saját csoporttal szembeni tolerancia a legmagasabb, míg a cigányokkal szemben a legnagyobb az elutasítás mértéke. A cigánysággal szemben kapott 3,57-es átlagot úgy értelmezhetjük, hogy az újságírók jó esetben csak a városban/településen állandó lakhellyel rendelkezőnek fogadnák el őket, szomszédnak már nem. Az ismeretlen, megfoghatatlan mássággal (a bantu négerekkel) szembeni előítélet mértéke kisebb, mint a cigányokkal szembeni. A többségi nemzettel szembeni toleranciát úgy értelmezhetjük, hogy a magyar újságírók a magánszférájukból kizárják a románokat.

Az előítélet háttérdimenzióit szintén főkomponens-elemzéssel tártuk fel, aminek eredményeképpen két mögöttes faktor vált szét: egyrészt egy hangsúlyos és általános idegenellenesség azonosítható, másrészt pedig egy sajátcsoport-ellenesség, amely nagyobb mértékben és szignifikánsan tapasztalható a nők körében. Az általános idegenellenesség leginkább a nemzeti konzervatívok, a legkevésbé pedig a baloldali értékeket vallók körében mutatható ki.[10]

Romániaiság

Az újságírók Romániához való viszonyát több kérdéssel is megpróbáltuk feltárni. Rákérdeztünk arra, hogy szerintük hány magyar él Romániában, illetve arra is, hogy hány lakosa van az országnak. Az átlagokat tekintve az a tendencia állapítható meg, hogy a kisebbség mentálisan nagyobbnak, a többségi nemzet pedig kisebbnek tűnik. Az ország lakosságára vonatkozó friss, pontos adatok nem léteznek, ezért csak a legutóbbi népszámlálási adatokkal lehet adatainkat összevetni: akkor a romániai magyarok száma 1,6 millió volt (a minta átlaga szerint 1,9 millió), az ország összlakossága 22,8 millió (a mintában: 22,1). A gyakoriságokat (pontosabban a móduszt, azaz a leggyakrabban előforduló frekvenciát) vizsgálva pedig a romániai magyar közbeszéd olyan toposzai köszönnek vissza, mint a „kétmilliós magyarság" (30 százalék állította ezt), illetve a „22 milliós ország" (39 százalékuk véleménye ez).

A kisebbség, illetve a kisebbségi lét felértékelése megragadható a büszkeség dimenziójában is. Az újságírók messzemenően büszkék arra, hogy erdélyi magyarok és európaiak (87, illetve 85 százalék kissé vagy nagyon büszke) és mindössze 15 százalék büszke arra, hogy román állampolgár. A kisebbségi lét előbb említett mentális felértékelődése ezek után kiegészül az etnikai, regionális tudat fontosságával, illetve az állampolgári tudat leértékelődésével. Érdekes azonban ezt összevetni az újságírók jövőképével. Arra a kérdésre, hogy inkább pesszimistán vagy inkább optimistán tekintenek-e a jövőbe, a következő válaszokat kaptuk (lásd a 16. táblázatot).

[10] Ezt lineáris regresszióval végeztük el: elfogadható (0,05 alatti) szignifikanciaszint mellett az előbbi esetben a béta együttható 0,29, a második esetben pedig -0,26.

16. táblázat: *Az újságírók jövőképe*

Hogyan látja…?	Inkább optimistán (%)	Inkább pesszimistán (%)
a saját jövőjét	61	39
Románia jövőjét	32	68
az erdélyi magyarság jövőjét	42	58
Magyarország jövőjét	94	6

Magyarország jövőjét ítélik meg a legoptimistábban, utána pedig a saját és a „közösség" jövője következik. A jövőkép ilyen operacionalizálásának háttérdimenzióit vizsgálva azonban megállapítható, hogy a saját jövő szorosan összekapcsolódik Románia és az erdélyi magyarság jövőjével, míg Magyarország pozitív megítélése külön faktorként jelenik meg. Ez azt jelenti, hogy a kisebbség jövőjének pozitív elgondolása egy immanens logika mentén történik, tehát független Magyarország jövőbeni sikerétől. Összevetve ezt a korábbi, a büszkeségre vonatkozó megállapítással, azt mondhatjuk, hogy a kisebbségi lét mentális felértékelődése kétértelmű viszonyt tart fenn az országgal: Románia állampolgárának lenni negatívum, azonban a saját és az erdélyi magyarság jövője szempontjából fontos tényező.

Az újságíró-társadalom romániaiságát, azaz Romániához való viszonyát egyéb dimenziók mentén is megragadhatjuk. Megkérdezetteink 37 százaléka román nyelven is publikált, 60 százalékuk viszont magyarországi lap(ok)ban is jelen volt valaha. Ebből azonban még téves lenne azt a következtetést levonni, hogy a romániai magyar újságírók sokkal nagyobb mértékben vannak jelen a magyarországi médiában, mint a román nyelvű sajtóban, hiszen amikor rákérdeztünk, hogy milyen gyakran publikálnak románul, illetve magyarországi lapokban, azt az eredményt kaptuk, hogy a román lapokban gyakrabban vannak jelen.[11] Ez azt jelenti, hogy az újságírók egy kisebb hányada többé-kevésbé rendszertelenül románul is közöl, igaz, az is kimutatható, hogy aki gyakran publikál román nyelven, az nagyon kis mértékben ír az anyaországi lapoknak.

A szakmai világképhez tartozik a különböző minták megléte. A romániaiság árnyalását segíti a különböző újságíró-példaképek (el)ismertsége, illetve ezek aránya. Általános értelemben vett példaképet a megkérdezettek 60 százaléka, kedvenc romániai magyar újságírót 69, román újságírót 43, magyarországi újságírót pedig 35 százalékuk tudott megnevezni. Látható, hogy a szűkebb (földrajzi) értelemben vett szakmából került ki a legtöbb példakép, a román újságíróminták aránya pedig megelőzi a magyarországi példaképek arányát. Ha ehhez még hozzávesszük azt is, hogy a magyarországi példaképek között kiugróan magas arányban egy Erdélyből származó újságíró szerepel,[12] illetve azt is, hogy az általános példaképek között szintén nagyobb arányban vannak jelen erdélyiek, még inkább kijelenthető, hogy mentális, reprezentációs síkon a szakmai minták elsősorban Romániához kapcsolhatók. Másképp fogalmazva: a saját (szakmai) világ önmagára találásának (és ami ugyanaz: részleges bezárkózásának) lehetünk tanúi.

[11] Szám szerint ez azt jelenti, hogy egy 1-től 5-ig terjedő skálán (1 – hetente, 2 – havonta, 3 – fél évente, 4 – évente, 5 – ritkábban) a román nyelven publikálóknál 3,4-es, míg a Magyarországon közlő valamivel népesebb csoport esetében 4-es átlagot kaptunk.

[12] Bodor Pálról van szó.

Egy modellkísérlet

Az alábbiakban kísérletet teszünk arra, hogy a fent számszerűsített részletezésekre épülve, illetve egyéb szakirodalmi támpontokat figyelembe véve és szélesebb keretbe helyezve mintegy összegezzük eredményeinket. A romániai magyar (nyomtatott) sajtóvilág modellszerű megközelítése – mint minden modell általában – óhatatlanul is tartalmazni fog bizonyos leegyszerűsítéseket, illetve egyes részeket kiemelünk, míg másoknak – jelen esetben – nem fogunk nagyobb jelentőséget tulajdonítani.

Mielőtt azonban ennek nekivágnánk, vizsgáljuk meg, hogy a szakirodalomban miképpen kísérelték meg értelmezni a kisebbségi média (vagy sajtó) tematikáját. A kisebbségi jelző használata nem véletlen, és nemcsak azért lényeges, mert a jelen írás is egy adott kisebbség nyilvánosságát vizsgálja. A szakirodalomban elvétve találunk olyan műveket, amelyek elméleti síkon közelítenék meg a kisebbségi nyilvánosság sajátosságait. A szakkönyvek zöme általában a média funkciójával foglalkozik, illetve a sajtó és a hatalom viszonyát vizsgálja.

E témakörök természetesen a kisebbségi sajtó esetében is lényegesek, ám ha elemzésünk csak ezen a szinten állna meg, akkor azt sugallnánk, hogy a kisebbségi (sajtó)nyilvánosságnak nincsenek említésre méltó sajátosságai. A kisebbségi sajtóra is érvényesek azok a funkciók, amelyeket minden médiumnak be kell töltenie, nevezetesen informálnia kell a közönséget, a világ dolgaiban való eligazodást elősegítő értelmezési keretet kell kínálnia, össze kell „kötnie" a közönség tagjait, azaz a tömegkultúra (és a mindennapok már-már ritualizált) részévé kell válnia, illetve kulturalizációs, szocializációs és szórakoztatási funkciót is be kell töltenie (Coman, 2003). A sajtót tehát nem lehet elgondolni a hatalom és a közönség léte nélkül, és itt máris szemünkbe ötölhet a kisebbségi nyilvánosság némely sajátossága. Nemzetállami keretek között ugyanis könnyű volt észrevenni, hogy a sajtónak hatalomkorlátozó szerepe van, ám hogyan állunk e kérdéssel akkor, amikor egy kisebbségi sajtóval van dolgunk? A kisebbségi sajtó teremtette nyilvánosság hozzájárul-e, hozzá tud-e járulni a hatalom korlátozásához? A kisebbségi sajtó, konkrétabban a romániai magyar sajtó melyik hatalommal szemben tölthet be informálásra épülő ellenőrző funkciót: a központi hatalom képviselőivel szemben vagy az RMDSZ-szel szemben? Jelenleg e szembeállítás sem teljesen létjogosult, hiszen a konkrétumok szintjén e két „fél" között sok átfedést találhatunk. A kisebbségi médiának tehát (legalább) kettős igazodással kell élnie, azaz kettős funkciót kell betöltenie. Stephen Harold Riggins szerint az etnikai kisebbségek médiájának egyrészt az etnikai összetartozást és a kohéziót, a kulturális fennmaradást kell szolgálnia, másrészt pedig – még ha nem is föltétlenül tudatosan – közönségének a szélesebb társadalomba való integrálódását kell elősegítenie (Riggins, 1992). Természetesen egy részletesebb elemzés során meg kellene vizsgálnunk azt is, milyen kisebbséggel van dolgunk: őshonos lakosokkal avagy bevándorlókkal, hiszen ennek függvényében különbözőképpen lehet megítélni a hatalomnak a kisebbségi sajtóval szembeni viselkedését. Az azonban teljesen nyilvánvaló – és ebben Rigginsszel egyetérthetünk –, hogy a kisebbségi sajtó hosszú távon nem maradhat fenn a többség (vagy a többségi hatalom) támogató beállítódása nélkül.[13]

Riggins szerint a kisebbségi, etnikai média fennmaradását, illetve fejlesztését támogató állam (a többségi hatalom) úgynevezett „multikulturális stratégiáját" a következő öt modell segítségével írhatjuk le:

[13] E támogató magatartás természetesen nem föltétlenül jelent anyagi támogatást.

1. *Integracionista modell* – ebben a modellben az állam a kisebbségi médiát a többségibe integrálja, szerves részének tekinti, és a többséghez hasonló módon kezeli.
2. *Gazdasági modell* – ebben az esetben az állam támogatja a kisebbségi médiát, e támogatásnak azonban az a (nem föltétlenül bevallott) alapja, hogy a megvásárolt kisebbségi lojalitás profitálható.
3. *Megosztó (divizív) modell* – ez az „oszd meg és uralkodj" elvének etnikai médiára alkalmazott megnyilvánulása, miszerint az államnak esetenként érdekében állhat az etnikai kártya kijátszása, mivel ily módon olyan mértékű feszültséget generálhat, amely éppen az ő saját céljai megvalósításához szükséges társadalmi kontrollt lehetővé teszi.
4. *Megelőző modell* – ezen elgondolás szerint az államnak érdekében állhat saját kisebbségi sajtót létrehoznia, mert ez által megakadályozhatja, hogy a kisebbség az államtól független (és ezért nehezen ellenőrizhető) intézményeket hozzon létre.
5. *Térítő (prozelita) modell* – e modell szerint az állam saját igazát propagáló sajtót hoz létre, amelynek kimondott célja a többség értékrendjének elfogadtatása, így az etnikai elemek háttérbe szorulnak.

A fenti modellek mindegyike mintha abból indulna ki, hogy a kisebbségi sajtó valójában az állam, a többség érdekét képviselné. Az első két modell valamiféle „új asszimilációt" valósít meg, azaz hosszú távon lehetővé teszi a kisebbségek integrációját, a többi három pedig tudatosan rosszhiszemű államot feltételez (még ha a szerző ezt nem is említi). E modellek némelyike (vagy némely eleme) valószínűleg érvényes a jelenlegi romániai magyar sajtónyilvánosságra is, ám úgy gondolom, teljes mértékben egyikkel sem írhatnánk le a jelenlegi sajtórendszert. Az is könnyen belátható, hogy az 1960-as évek közepén kiteljesedő romániai magyar sajtó[14] részben beleilleszthető a megelőző modellbe, az 1980-as évek vége felé azonban már inkább a prozelita modell fogalomtárát kellene használnunk.

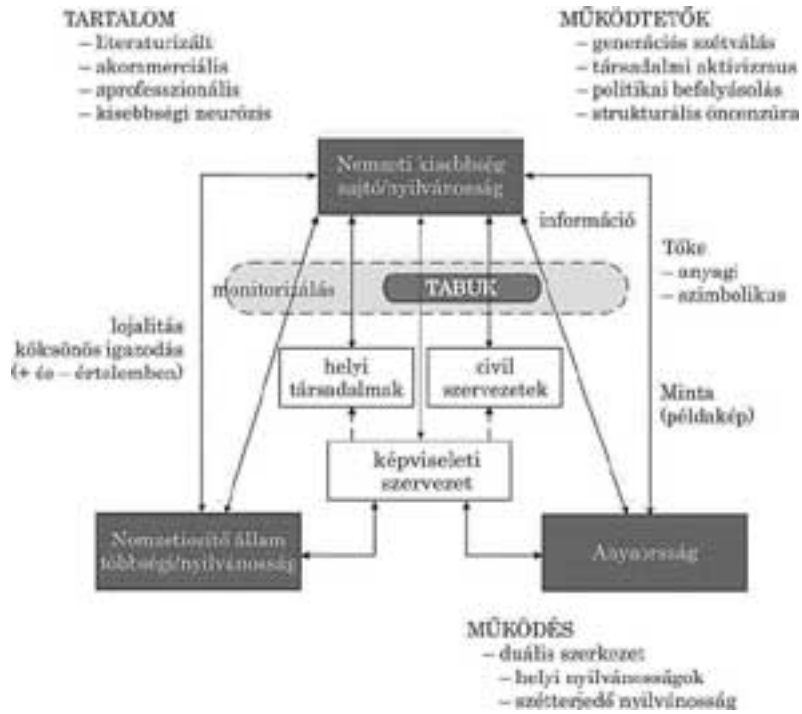
A röviden vázolt modellek hiányosságai közé azt is bevehetjük, hogy ezek a modellek sok esetben egyrészt mellőzik az etnikai csoport saját (néha igencsak intenzíven megmutatkozó) érdekeinek megnyilvánulását, másrészt pedig azt, hogy az etnikai kisebbség saját „etnikai többségével", azaz saját kulturális, nyelvi, ám más országban többségként élő csoportjával milyen kapcsolatokat tart vagy tarthat fenn. Riggins modelljei, noha az állam multikulturális stratégiáinak tekinthetők, nem foglalkoznak a kisebbség esetleges multikulturalitásával: az egyes kisebbségeket az illető országokon belülre izolált csoportokként gondolja el.

Alább ismertetendő modellünkben igyekszünk e hiányosságokat kiküszöbölni, ezért első lépésben Rogers Brubakernek a kisebbségek leírására vonatkozó fogalomhasználatából indulunk ki (Brubaker, 1996). Brubaker szerint az etnikai kisebbségek megértésekor célszerű egy hármas felosztással operálnunk. Ennek a hármas felosztásnak a kulcsdimenziói *a nemzeti kisebbség*, *a nemzetiesítő állam* (*nationalising state* – az az állam, amelynek területén a kisebbség él), illetve *az anyaország* (az az ország, amelynek többségi nemzetével a kisebbség nyelvi, kulturális közösséget alkot, de amelynek nem állampolgára). Látható, hogy Rigginsszel ellentétben itt már nemcsak a kisebbség és az állam stratégiáival kell számolnunk, hanem létezik egy harmadik viszonyrendszer is, amely a kisebbség és az anyaország kapcsolatait foglalja magában. Ezek a

[14] A megyésítés után hozták létre az új megyei lapokat, amelyeknek kiadói korábban a Román Kommunista Párt megyei fiókjai voltak. Az akkor indult lapok jórészt ma is léteznek, természetesen más kiadóval.

kapcsolatok a romániai magyarok esetében természetesen a Brubaker-féle megközelítés nélkül is működtek, mondhatni egész létüket ennek köszönhetik, az elmúlt évtizedekben talán csak e kapcsolatok „láthatóságának", intézményesülésének mértéke szempontjából tapasztalhattunk különbségeket.

Felállítandó modellünk elsősorban az 1990-es évtizedre vonatkozik,[15] és a kisebbségi nyilvánosságot egy hármas hatalmi térben gondolja el (lásd az alábbi ábrát). E hármas szerkezet alappillérei – Brubaker nyomán – az egyes alapdimenziókhoz rendelt hatalmi tér, illetve az ezekkel összefüggő, ezeket korlátozni óhajtó saját nyilvánosságok. A kisebbségi nyilvánosság eszerint nem gondolható el a többség, illetve a többségi nyilvánosság, valamint az anyaország és az anyaországi nyilvánosság nélkül. Modellünkbe azonban beépítettük a saját (kisebbségi) szereplőkkel szembeni részviszonyrendszert is.

1. A kisebbségi és a többségi nyilvánosság között, illetve a kisebbség és a többség között egyrészt *lojalitást* tapasztalhatunk, másrészt pedig *kölcsönös igazodást*. A lojalitást a leginkább a Riggins-féle integracionista és gazdasági modell szótárával írhatjuk le, ugyanis a lojalitás mindkét félnek érdeke. A többségnek azért, mert ezáltal valamilyen módon részt vehet, jelen lehet (ezáltal propagálhatja érdekeit és értékeit) a kisebbségi nyilvánosságban, ugyanakkor, ha bevennénk még egy nemzetközi dimenziót is, a többség érdeke az, hogy külső megítélésében ez a pozitív magatartás megjelenjen, ebből ő nyilván profitálhat. A kisebbség részéről azért fontos a lojalitás bizonyítása, mert ezáltal a többségtől támogatást remélhet, illetve saját közönségének olyan információkat juttathat el, amelyek e közönség tagjainak társadalmi boldogulását (integ-

[15] Természetesen érdekes lenne e kapcsolatrendszerek sajátosságait 1920-tól megvizsgálni, és összehasonlítani, hogyan alakultak e viszonyok az egyes korszakokban. Úgy gondolom, a modell kulcselemei mindegyik korszakban szerepet játszottak a nyilvánosság szerkezetének alakulásában.

rálódását) segíthetik elő. A lojalitás mértéke azonban egy folyamatos és kölcsönös igazodást feltételez, állandó alkuk és játszmák eredménye, tehát nem egy egyértelműen adott belső késztetésként kell elképzelni. A többségi és a kisebbségi nyilvánosság viszonya folyamatos odafigyelést követel, és másként jelentkezik a kisebbségi nyilvánosság egyes szintjei között (ezekre a szintekre később visszatérek). Ez a kölcsönös odafigyelés[16] *monitorizálást* eredményez, ami – ha kisebb mértékben is, de – kihat a nyilvánosságban megjelenő témaválasztásokra, azaz valamilyen módon mégiscsak szűrőként működik.

2. A kisebbségi nyilvánosságot azonban kapcsolatháló köti össze Magyarországgal és az anyaországi nyilvánossággal is. Az anyaország egyrészt *tőké*t visz be a kisebbségi nyilvánosság bizonyos szegmenseibe, a *gazdasági tőke* pedig részben közvetlenül érkezik ezekbe a szegmensekbe, részben a romániai kisebbségi képviseleti szervezeten (RMDSZ-en), illetve különböző civil szervezeteken keresztül. Az anyaországi nyilvánosság azonban *szimbolikus tőké*t is biztosít, a Magyarországon való közlés például nagyobb presztízst eredményezhet.[17] Az anyagi és a szimbolikus tőkét a kisebbségi nyilvánosság *információ*k szolgáltatásával hálálja meg. Ezek az információk azonban szintén átmennek egyfajta szűrőn, hiszen nem minden téma jelenhet meg (jelenik meg) a kisebbségekről az anyaországi nyilvánosságban, és ez fordítva is igaz. Ebben a részviszonyrendszerben is tapasztalható tehát egyfajta igazodás, hiszen a támogatások gyakran bizonyos politikai és kulturális érdekek nyilvánosságban való megjelenését is szolgálják,[18] ilyen értelemben tehát itt is beazonosítható Riggins gazdasági modelljének egy-két részlete.

3. Modellünkben továbbá a kisebbségi nyilvánosságnak nemcsak a két országgal szembeni játszmáiban kell elhelyezkednie, hanem nagyon lényeges a hozzá sok vonatkozásban közvetlenül kapcsolódó szereplőkkel szembeni viszony is. Több vonatkozásban éppen ezek a viszonyok határozzák meg lényegesen a sajtó tartalmi oldalát (gondoljunk csak a korábban részletezett tabuk létére és természetére). Ebben a harmadik részviszonyrendszerben egyrészt fel kell emlegetnünk a kisebbségi nyilvánosság duális szerkezetét (Papp, 2001: 96–103). A romániai magyar nyilvánosságot ugyanis kettős szerkezetűnek foghatjuk fel, amelyben egyrészt jelen van egy úgynevezett *szétterjedő nyilvánosság*, egy kvázi országos vagy legalább megyei szint, másrészt pedig 1990 után megerősödtek a *lokális nyilvánosságok* is, amelyek gyakran csak egy település vagy egy kisebb vidék sajtóját jelentik.[19] A szétterjedő nyilvánosságban az általunk megkérdezett újságírók szerint is nagyobb mértékben léteznek tabuk, ami érthető, hiszen a helyi nyilvánosságokban a megjeleníthető témákat az olvasó könnyebben „ellenőrizheti". E második esetben tehát jobbára az informális tudás működik szűrőként, míg az

---

[16] Itt jegyezzük meg, hogy e kölcsönös odafigyelés eredményeképpen például az újságírók 38 százaléka tudott megnevezni román újságíró-példaképet, míg magyarországi példaképet csak 30 százaléknyian említettek.

[17] De nem elhanyagolható az ezekért járó magasabb honorárium sem. Főképp az irodalmi nyilvánosság esetében gyakran elhangzik, hogy az erdélyi magyar irodalom jórészt már átköltözött Magyarországra: itt jelentetnek meg könyveket, itt publikálnak többet, és ezek az írások az otthoni közegben meg sem jelennek. Az sem ritka dolog, hogy az egyik erdélyi szerző reflektál egy magyarországi lapban egy másik erdélyi szerző alkotására.

[18] A 2002-es magyarországi országgyűlési választások kampánya például teljes mértékben átcsapott a kisebbségi nyilvánosságba is: a nyomtatott sajtóban és az elektronikus levelezési listákon Fidesz-szavazásra való felszólítások tömkelegével találkozhattunk. A legnagyobb erdélyi terjesztésű magyar napilap, a *Krónika* például az első forduló utáni hétfői (2002. április 8-i) lapszámában vaskos főcímben közölte: Nyert a Fidesz-MDF koalíció.

[19] A teljesség kedvéért azt is meg kell jegyezni, hogy az 1990-es évek vége felé kibontakozott a kisebbségi virtuális nyilvánosság is, jelen elemzésben azonban erre nem térünk ki (lásd például a *Transindex* című elektronikus lapot).

előbbi esetben sokkal nagyobb mértékben találhatunk olyan összefonódásokat *a civil és a politikai szféra* között, amelyek egy úgynevezett *strukturális öncenzúra* következtében lehetetlenítik el bizonyos témák megjelenítését.

A kvantitatív vizsgálat rövid összegzése

Tanulmányunkban kísérletet tettünk arra, hogy a romániai magyar kisebbségi sajtónyilvánosság egészét modellszerűen rekonstruáljuk. Ezért kezdetben azt vizsgáltuk meg, hogy kik ennek a rendszernek a tényleges (mikro-)szereplői, és azt találtuk, hogy e szereplők között generációs és nemi hovatartozás szerinti elkülönülések, fokozott társadalmi aktivizmus, politikai befolyásoltság és úgynevezett strukturális öncenzúra tapasztalható. Vizsgálatunk alapján nagyjából visszaigazoltnak tekinthetjük azokat a korábbi szakirodalmi meglátásokat, miszerint a romániai magyar sajtó tartalmi szinten literaturizált, akommerciális, aprofesszionális, és áthatja egyfajta kisebbségi neurózis, működését pedig duális szerkezetben lehet elgondolni (Magyari, 2000: 95–107).

Modellalkotásunkra azért volt szükség, mert a rendelkezésre álló szakirodalom korábbi kísérletei figyelmen kívül hagyták azt a tényt, hogy a kisebbségi sajtó nemcsak az államhoz kapcsolódik, hanem ahhoz az országhoz is, amelynek állampolgáraival nyelvi, kulturális közösséget alkot. Ezért a nacionalizmuselméletekből ismert Brubaker-féle hármas modellt hívtuk segítségül, és ennek megfelelően a kisebbségi nyilvánosság sajátosságait hármas részviszonyrendszer együttes működéseként írtuk le. Eszerint a kisebbségi nyilvánosság megértésekor egyrészt figyelembe kell venni a saját ország kisebbségi és többségi viszonyait, másrészt elemezni kell a kisebbség és az anyaország viszonyrendszerét, harmadrészt pedig a kisebbségi nyilvánosság és a saját etnikumú szereplők és intézmények közötti átfedéseket és tartalmi kihatásait érdemes vizsgálni.

Irodalom

Bodó Zoltán & Cosmeanu, Marius & Mátéffy Csaba & Mărginean, Paul (1995) Alter/Ego tîrgumureşean. In: *Altera,* 1995/1. 77–96.

Biró A. Zoltán (1995) Változás és/vagy stabilitás. A romániai magyar társadalom szerkezetének és működésének fontosabb komponenseiről. In: *Változásban? Tanulmányok a romániai magyar társadalomról.* Csíkszereda: Pro-Print.

Brubaker, Rogers (1996) *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe.* Cambridge University Press.

Coman, Mihai (2003) *Mass Media în România post-communistă.* Iaşi: Polirom.

Csepeli György & Örkény Antal & Székelyi Mária (2002) *Nemzetek egymás tükrében.* Budapest: Balassi.

Cs. Gyímesi Éva (1998) *Colloquium Trabssylvanicum. Értelmiségi önreflexiók.* Marosvásárhely: Mentor.

Horváth István (1996) A romániai magyar sajtónyilvánosság és korlátai. In: *Korunk,* 1996/1. 39–43.

Johnstone, John WC & Slawki, Edward C. & Bowman, William W. (1976) *The News People.* Urbana: University of Illinois Press.

Lampl Zsuzsanna & Sorbán Angella (1999) A szlovákiai és az erdélyi magyarok médiapreferenciái és fogyasztói szokásai. In: *Magyar Kisebbség* 1999/1, 231–248.

Magyari Tivadar & Veres Valér (1998) *A Duna Televízió erdélyi közönsége. Audenciaelemzés kérdőíves kutatás alapján.* Budapest: Hungária Televízió Közalapítvány.

Magyari Tivadar (1996a) Civil média. A romániai magyar szervezetek időszakos kiadványai. In: *Korunk* 1996/1, 106–115.

Magyari Tivadar (2000) Miből tájékozódnak a romániai magyarok? In: *Szabadság* 2000. október 18.

Magyari Tivadar (2000) A romániai magyar média. In: *Médiakutató,* 2000/ősz, 95–107.

Magyari Tivadar (2003) Elemzések a romániai magyarok sajtóolvasási szokásairól. In: *Erdélyi Társadalom,* I. évfolyam, 1. szám, 113–131.

McQuail, Denis (1994) *Mass Communication Theory. An Introduction. Third Edition.* London & Thousands Oaks & New Delhi: Sage.

Németh Szilvia & Papp Z. Attila (2000) Többségi-kisebbségi médiahasználat és tolerancia. In: *Fórum* 2000/3, 19–42.

Papp Z. Attila (2000) „Konfliktuskezelés" a romániai magyar sajtónyilvánosságban. In: *Konfliktusok és kezelésük Közép-Európában.* Budapest: Teleki László Alapítvány.

Papp Z. Attila (2001) *Sétanyomatok. Szocioesszék.* Csíkszereda: Pro Print, 96–103.

Splichal, Slavko & Sparks, Colin (1994) *Journalist for the 21th Century.* New Jersey: Ablex.

Riggins, Stephen H. (1992) *Ethnic Minority Media: An International Perspective.* London: Sage Publications.

Vásárhelyi Mária (1999) *Újságírók, sajtómunkások, napszámosok.* Budapest: Új Mandátum.

Weaver, David H. (1998a) *Journalists Arond the World: Commonalities and Differences.* In: Weaver, David H. (ed.) *The Global Journalist. News People around the World.* New Jersey, Hampton Press., Inc. Cresskill.

Weaver, David H. (ed., 1998b) *The Global Journalist. News People around the World.* New Jersey: Hampton Press., Inc. Cresskill.

Weaver, David & Wilhoit, Cleveland (1986) *The American Journalist: A portrait of U.S. News People and Their Work.* Bloomington: Indiana University Press.